

II¹.

1. Nú fyrir því at maðrinn sè skynsamligum anda skryðdr ok prýðdr, þá skilr hann ok greinir alla³ luti gjörr ok glöggra en önnur kykvendi: þá neyti ok njóti þess láns með guði. Hjarta manns kennir alls, ok við hjartað liggr bæði barki ok vélendi, ok andblásnar æðar renna þar upp ok rætast, bæði þær æðar, er bera vind eða blástr, blóð eða ljóð³; ok á annan veg horfa þær svá, at þær mætast við túngurætr,

¹) *Tractatus secundus eo memorabilis est, quod secundum correctionem Raskii literam ð in alphabetum islandicum primus introduxit. Sunt vero tres consonantes, þ, v, ð, ex alphabeto Anglosaxonico in alphabetum adaptatæ, docente Raskio (Lestrar-kver, p. 49; Dansk Retskrivningslære, p. 84; Samlede Afhandl. 1, 149). Hinc, quum primum tractatum ad annos 1150-60 retulerim, non audeo tractatum secundum inferius deprimere quam ad annum 1200. Raskius, Edda Sn. p. 288 not. hunc tractatum a tractatu primo distinxit his verbis: hæc scriptiuncula ab alio auctore composita esse videtur, quum priori nonnullis locis repugnet, v. c. de litera c, neque minutias tantopere sectetur. In Cod. vero Worm. tractatus primus et secundus, interjecto vacuo spatio, sex linearum capaci, dirimuntur, in qua lacuna scriptum est manu ut videtur Johannis Olavii Grunnavicensis: að því sem nú kemr sýnist annar auctor: 1. sökum niðrlagsins á fyrirfarandi PAGINU; 2. hann hefir skipað málstöfum eins og hinn fyrri, þó með færri orðum, sem væri þetta hins EPITOME, ok aukit þó ymsu við, ok haft öðruvísi deilingu stafrófsins; 3. nefnir öðruvísi hlutina en hinn; þessi auctor sýnist ad vera Ólafr Hvitaskáld. Quæ adnotatio, cui nonnulla opponi possent, tractatum secundum et tertium confundit, utrumque referens ad Olavum Albipoëtam. Joh. Olavii Grunnavicensis Præfationem, tractatum primum et secundum eidem auctori tribuit, ita ut tractatum secundum pro iteratione præcedentis argumenti habeat. Sed si vel sola spectes nomina rerum ad Grammaticam pertinentium, auctores primi et secundi tractatus a tertio, secundus a primo, discedunt; v. c. secundus, primum*

II.

1. Igitur, quum homo animo rationali sit præditus et ornatus, omnes res perfectius et distinctius, quam cetera animalia, intelligit et discernit; quo munere, deo juvante, utatur et fruatur. Cor hominis omnia sentit, cordique adjacent et guttur et gula, ibique venæ spiritu inflatæ oriuntur et radices agunt, tam venæ, quæ ventum sive flatum ferunt, quam quæ sanguinem vel sonum, quæ in aliam partem sic vergunt, ut ad radices linguæ inter se occurrant, quod cuique opus est adpor-

verbo tenus secutus, nomen, figuram et potestatem literæ vocat nafa, likneski, jartein, tertius nafa, figúra, veldi eðr mátt; primus et tertius vocales raddarstafl (literas vocis), secundus hljóðstafl (literas soni), consonantes primus et tertius samhljóðendr, secundus málstafl (literas sermonis) appellat; apud primi tractatus auctorem málstafl literas in genere significat, apud secundi tractatus auctorem consonantes, quæ vocalem et præcedere et consequi possunt; apud illum höfuðstafl sunt omnes literæ initiales, majusculæ, apud hunc tantum quatuor illæ consonantes, quæ nonnisi in principio vocum occurrere possunt. Ceterum hic tractatus primo tractatui multum cedit et subtilitate argumenti et ordine sententiarum; nam sonorum sermonisque descriptio et dispositio literarum vitio nimis affectationis non caret, v. c. distinctio hljóðstaflr, raddarstaflr, málstaflr, ex hljóð, rödd, mál. Verum videtur auctor ignotus duos commentarios ad manum habuisse, alterum exoticum, qui literas cum notis et instrumentis musicis comparavit, multis argutiis de sonorum speciebus et sermonis qualitate plenum, alterum islandicum, nempe tractatum primum, ex quo particulam de Titulis et dispositione Consonantium partim verbo tenus excerptit. Quorum neutrum ita conjungere aut in usum convertere potuit, ut inde aliquid simplex et unum sibi-que constans prodiret. — ²) allra, W. — ³) Confer Isidori Hispalensis Originum libr. 11. c. 1: "Hujus (o: cordis) duæ arteriæ sunt, de quibus sinistra plus sanguinis habet, dextra plus spiritus".

með því hver¹ er þarf; renn ok rödd upp fyrir hverju orði. Þarf ok með orði hverju þrjár þessar greinir: minni ok vit ok skilning; minni at muna orða atkvæði, vit at hugsa hvat hann vill mæla, skilning til þess hvat í býr orðunum.

2². Nú hafa þessir lutir hljóð, sumir rödd ok sumir mál, sem sagt var³. Sú er ein grein hljóðs, er þýtr veðr eða vötn, eðr sjór, eðr grjót eðr björg eða jörð hrynr; þetta hljóð heitir gnýr eða þrymr, dynr eða dunur; svá þat hljóð, er málmr mætist, eða manna þyss; þat heitir ok gnýr, glymr eða hlymr; svá þat, er viðir brotna eða gnesta, þat heitir brak eðr brestir; þetta eru vitlaus hljóð; en hér umfram er þat hljóð, er stafi eina skortir til máls: þat heitir saungr, þat eru hörpur eða önnur söngfæri. Önnur hljóðsgrein er sú, er fuglar eðr dýr eðr sækvikendi hafa, þat heitir rödd; heita þær raddir á marga lund: fuglar sýngja eða gjalla eðr klaka, ok þó með ýmsum háttum; dýra rödd er greind með mörgum nöfnum, ok kunnu menn skyn hvat þikkjast benda í sínum látum sumum; sækvikendi blása eða gjalla. Allar þessar raddir eru mjök skynlausar, svá at flestr luti manna viti. Þriðja hljóðsgrein er miklu merkiligust, er menn hafa, þat er hljóð ok rödd ok mál. Málið gjörist af blæstrinum ok túngubragðinu ok skipan varranna.

¹) hverr, W. — ²) Hæc, quæ sequuntur, U quasi introductionem clavi metricæ Snorrii præmisit cum rubro: her segir af setningo hatta lyckilsins, quæ omnia suo loco dabimus, et propterea lectiones hujus codicis dissimiles hic afferre supersedemus. — ³) Neque hoc in præsentis tractatu, qualis in Cod. Worm. et Upsal. reperitur, præcessit, et initium primæ paragraphi hujus tractatus indicare videtur, aliquid quod nunc desideratur præcessisse.

tantes, voce cum quoque verbo cooriente. Quodque verbum hæc tria postulat: memoriam, sensum, intellectum; memoriam, ad tenendam verborum pronuntiationem; sensum, ad ea quæ loqui velis cogitanda; intellectum, ad vim verborum percipiendam.

2. Hæ igitur res sonum habent, aliæ quidem vocem, aliæ sermonem, ut dictum est. Una species soni est, quum fremit tempestas vel aqua vel mare, aut quum saxa vel rupes vel terra ruunt, qui sonus vocatur *gnýr* sive *þrymr*, *dynr* sive *dunur*. Item sonus collidentium metallorum aut strepentium hominum, qui sonus vocatur et *gnýr*, *glymr* sive *hlymr*; item sonus fractarum aut dissilentium arborum, qui sonus dicitur *brak* (crepitus) aut *brestir* (fragores): qui soni sunt ratione carentes. Sed præter hos sonus est, cui literæ solæ ad sermonem desunt; hic cantus vocatur, qualis est cithararum et aliorum instrumentorum musicorum. Alia soni species est, qua præditæ sunt aves aut animalia terrestria vel marina, quæ soni species vox dicitur. Quibus vocibus varia nomina sunt: aves canunt vel clangunt vel queruntur, et quidem diversis modis. Vox animalium multis nominibus distinguitur, quorum nonnullæ voces quid significare videantur, homines intelligunt. Animalia marina strident aut clangunt; quæ omnes voces, ut captus est plurimorum hominum, sensu fere cassæ sunt. Tertia soni species, qua homines præditi sunt, multo est significantissima, quæ constat sono, voce, sermone. Sermo fit ex spiritu, vibratione linguæ et positione labiorum. Si quis magnam oris facundiam adsequitur, ad eam rem opus est: intellectu, copia

Ef maðr getr mikla málsnild, þá þarf þartil¹ vit ok orðfæri ok fyrirætlun ok allhægt túngubragð. Ef tenn eru skörðóttar, ok missir tanngarðar, þat lýtir málit; svá ok ef túngan er of mikil, þá er málið blest; nú er hon ollítill, þá er sá holgómr. Þat kann ok spilla máli manns, ef varrar eru eigi heilar.

3. Muðrinn er leikvöllr orðanna, en túngan stýrið; á þeim leikvelli eru reistir þeir stafir, er allt mál gjöra, [ok fimm hringar eru um þá stafi slegnir, eðr settir í málshætti². Í fyrsta hring eru fjórir stafir, er heita höfuðstafir, þá má til einskis annars nýta, en vera upphaf ok fyrir öðrum stöfum: þ, v³, h, q. Í öðrum hring eru stafir tólf, þeir heita málsstafir, hverr þeirra má vera bæði fyrir ok eptir í orðinu, ok gjörir þó eingi þeirra mál af sjálfum sér: b, d, f, g, k, l, m, n, p, r, s, t, nöfn þeirra eru eptir hljóð þeirra⁴. Í þriðja hring eru tólf stafir, er hljóðstafir heita; þessi er grein þeirra, fyrst heita stafir, ok skal svá rita⁵: a, e, i, o, u, y. Önnur er þeirra grein sú, at þeir heita limingar⁶, ok skal þá svá rita: æ, ø, ø⁷, þessir þrír stafir eru hvárr tveir hljóðstafir samanlimdir,

¹) þrent, *add. W*, sed omittendum esse videtur, quum mox quatuor momenta adferantur. — ²) verba textus islandici non perspicua sunt; settir í málshætti, non ad proximum hringar, sed ad remotius stafi incertus retuli. Respici puto utrumque schema alphabeticum, quod exhibet Cod. Upsal., quorum alterum representat dispositionem literarum, alterum rationem formarum syllabarum, quæ h. l. málshættir, moduli, formulæ sermonis dicuntur. Sed U, quæ a [sunt omittens, eorum loco habet: "quarum nunc has, nunc illas sermo arripit, quemadmodum nervi citharæ (sonos edunt), aut impulsu radii symphonix (sonos excitant)". — ³) y pro v (anglosaxonico) dedit W. —

verborum, consilio et facili linguæ volubilitate. Si dentes sunt fracti et rari, linguaque in septo dentium frustratur, hoc sermonem vitiat, item si lingua magna est, blæsa fit; si cui nimis parva, is de nare loquitur. Possunt et labia non integra vitium sermoni adferre.

3. Verborum campus est os, gubernaculum lingua. In eo campo erectæ sunt literæ, quæ omnem sermonem faciunt, quinque circulis circumdatæ aut in modos sermonis inclusæ. In primo circulo sunt quatuor literæ, quæ dicuntur capitales, quæ nullum usum præstant, nisi ut sint initiales et præcedant alias literas: þ, v, h, q. In secundo circulo sunt duodecim literæ, quæ SERMONIS (*máls-stafir*) dicuntur; quarum quæque quum tam antecedere quam consequi in vocabulo possit, nulla tamen earum per se sonum reddere potest: b, d, f, g, k, l, m, n, p, r, s, t; harum sonum (potestatem) nomina sequuntur. In tertio circulo sunt duodecim literæ, quæ SONI (vocales) dicuntur. Harum distinctio talis est: primo dicuntur literæ (i. e. vocales simplices), quæ sic scribendæ sunt: a, e, i, o, u, y. Altera earum distinctio est, quod dicuntur CONGLUTINATÆ, quæ sic scribendæ sunt: æ, ø, ø. Quæ tres literæ constant binis vocalibus suo quibusque loco conglutinatis,

⁴) v. c. b-cb etc., vide circulum secundum schematis, in codice Upsalensi servati. Sed auctor sibi in hac re non constat, aliamque infra insistit viam, tractatum primum secutus. — ⁵) heita, appellandæ, W. — ⁶) vocales conjunctæ vel biformatæ. — ⁷) quum ø et œ infra in hac § exprimatur per e, ø, τὸ ø respondet τῷ ø tractatus primi, pro quo etiam in codd. mscr. interdum usurpatur, vide Fms. Vol. 10. præf. p. xii.

Því at þessi stafr hverr hefir hvern lut af hljóði hinna, er hann er af gjörr. En þriðja grein er sú, er þeir stafir hafa, er heita lausaklofar, ok skal svá rita: *ey* ok *ei*; þessir tveir stafir eru ritaðir úbreyttir í hvárum stað, ok gjörr einn af, því at hann tekr hljóð þeirra beggja, en¹ fyrir ritsháttar sakir er þá úhægt saman at binda. Tólfti stafr er skiptíng: þat er rætr² hljóðstafr, ef málstafr er fyrir honum ok eptir í samstöfun, en ef hljóðstafr er næstr eptir hann, þá skiptist hann í málstafr, ok gjörast þá af honum mörg full orð, svá sem *já* eðr *jörð* eða *jór*; önnur skiptíng er þat, er hann er lausaklofi, svá sem áðr var ritað: þá er svá, ef málstafr stendr fyrir honum ok hljóðstafr eptir, svá sem *bjór* eðr *björn* eðr *björg*. á, í, ó, ý: þessir gjöra einir saman mörg orð full, en skamt mál gjöra þeir sjálfir. Ef á gjörir heilt orð, þá mezt það svá sem þú nefnir *yfir*³; ó eðr *ú*, þat skiptir um orðum, svá sem er satt eða úsatt. Menn kalla *ý* einn við⁴; *æ*, þat er veinon; kallað er ok *æy* eða *æi* þat er aldregi þrýtr. Hljóðstafir hafa tvenna grein, þá er optlega skiptast orðin með, at þeir sè styttr⁵ eða dregnir; er því betr dregit yfir þann staf, er seint skal at kveða, svá sem hær er: "á því *ári* er *Ari* var fæddr", [ok "er ertuð⁶ hann⁷, þat er í minu minni".

¹) ok, *W.* — ²) æinn, *W.* — ³) i *addere videtur W.*, quod ex conjectura supplevit Raskius: i, þat er fyrir innan; *U legit:* en í þeir sem (eru?) fyri innan. — ⁴) eðr boga, aut arcum, add. *Edda Worm. sec. J. Olavium Grunnavicensem*, sed in codice *W* hæc non inveniuntur. — ⁵) stvddir, *W.* — ⁶) erfðvð, var. lect. in *Edda Worm. Olavii Grunnavic.* — ⁷) a [om. *U.*

nam harum literarum singulæ aliquam partem habent soni earum, ex quibus constant. Tertia distinctio est literarum, quæ dicuntur DISJUNCTÆ (i. e. diphthongi), quæ sic scribendæ sunt: *ey* et *ei*; hæ duæ vocales in utroque loco immutatæ scribuntur et in unam coalescunt, quæ sonum harum utriusque participat; sed scribendi ratio (forma harum literarum) impedit, quo minus una copulari facile possint. Duodecima litera est VARIABILIS: hæc regularis vocalis est, si consonans eam in (eadem) syllaba antecedit et consequatur; sin vero vocalis eam proxime consequatur, in consonantem mutata, multa plena verba efficit, ut *já* (etiam) aut *jörð* (terra) aut *jór* (equus). Altera variatio est, quum in diphthongum, ut antea scriptum est, transit, quod fit, si consonans eam antecedit, vocalis vero subsequatur, velut *bjór* (cerevisia), aut *björn* (ursus), aut *björg* (rupes). á, í, ó, ý: hæ (vocales) solæ per se multa plena verba efficiunt, ipsæ vero brevem sonum (quantitatem) habent. Si á (in) integrum vocabulum efficit, perinde æstimatur, ac si nomines *yfir* (super); ó sive *ú* verba (verborum significatum) mutat, ut sunt *satt* (verum) et *úsatt* (non verum, falsum); ý vocant arborem quandam (ligni quoddam genus); æ est ejaculatio (interjectio dolentis); vocatur et *æy* sive *æi* (semper), quod nunquam cessat. Vocales duplicem habent speciem, qua sæpe vocabula mutantur, quum aut corripuntur aut producuntur; qua re litera (vocalis) tarde pronuntianda melius virgulâ supra ducta notatur, uti hoc loco: "eo anno (*ári*), quo Arius (*Ari*) natus

Opt skipta orðaleiðingar öllu máli, hvárt hinn sami hljóðstafur er leiddur skjótt eða seint. Lofat er þat í ritshætti [at rita af límingum¹ heldr *á*-lykkju en full *á*, ok er þá svá: *ę*, *ρ*. Í fjórða hring eru tólf stafir, svá ritaðir: [B, D, F, G², K, L, M, N, P, R, S, T; þessir stafir eru settir hverr fyrir tvá jafna sèr í ritshætti, þvíat sum orð endast í svá fast atkvæði, at eingi málstafr fær einn horið: svá sem *hæll* eða *fjall*, *kross* eða *hross*, *framm* eða *hramm*; nú þarf annaðhvárt at rita tvá málstafi eðr þenna einn. Í fimta hring eru ritaðir þeir þrír stafir, er heita undirstafir: *ð*, *z*, *x*, má þeim við engan staf koma, nema þeir sè eptir hljóðstaf í hverri samstöfun. Fjórði stafr er *c*, [þat er rétt³ hans hljóð, at hann sè í enda samstöfu sem aðrir undirstafir. Titlar eru hér svá ritaðir sem í öðrum ritshætti⁴; hefir titull ekki einkar eðli til stafs, heldr er hann til skýringar rits. Sól heitir Títan, heitir þaðan af titulus í latínu, er vèr köllum titul, þat er sem lítil sól; því at svá sem sól lýsir heim allan, svá lýsir titull orð rétt ritin. Þessir eru fjórir höfuðstafir:

¹) *a* [sic *U* et *Raskius*; af hneigingum, nec plura, *W.* —

²) *a* [in margine *W* manu recentiori addita. — ³) *a* [*U* sic habet: ok hava svmir menn þann ritshatt at ... *a* (rita?) hann fyri *kę* (konvng), [*Rask. dedit*: at setia *c* fyrir *k* — *alii*: *c* fyrir konung], en hitt eina er rétt, etc., i. e., si lectionem *Raskii* sequimur: "atque sunt, qui ea scribendi ratione utuntur, ut *c* pro *k* ponant, sed is solus ejus verus sonus est", quibus verbis respici possit ad tractatus primi § 7 init. — ⁴) *U* quæ sequuntur omittit, sed eorum loco schema quoddam exhibet ad formationem monosyllabaram, quod suo loco adferendum erit.

est", et, "vos (*er*) ei parentavistis^a, quod accidit (*er*) mea memoria". Sæpe pronuntiatio (quantitas) verborum sensum totius sententiæ mutat, prouti eadem vocalis aut productè aut correptè pronuntiatur. In scriptione permissum est, vocales conjunctas adhibere, ut potius semicirculus literæ *a*, quam plenum *a*, scribatur, hac figura, *ę*, *ρ*. In quarto circulo sunt duodecim literæ, hac figura: *B, D, F, G, K, L, M, N, P, R, S, T*. Harum literarum singulæ in scriptione ponuntur loco duarum sibi similibus; quædam enim vocabula tam expressa pronuntiatione proferuntur, ut nulla consonans sola possit eam sustinere, v. c. *hæll* aut *fjall*, *kross* aut *hross*, *framm* aut *hramm*; qua re opus est, aut duas consonantes, aut harum unam scribere. In quinto circulo scriptæ sunt tres literæ, quæ FINALES vocantur: *ð*, *z*, *x*, quæ nulli literæ possunt adplicari, nisi vocalem cujusque syllabæ consequantur; quarta litera est *c*, cujus verus sonus est, ut in fine syllabæ, sicut ceteræ literæ finales, ponatur. Titulorum hoc loco eadem figura retinetur, quæ in alia scriptura^b. Titulus propria quidem natura indolem literæ non habet, sed scripturæ perspicuitati inservit. Sol dicitur TITAN, unde in latino sermone

^a) *ertvð*) Quoniam significatio irritandi (*erta*) non convenire videbatur h. l., accepi *ertvð* (pro *erdud*, t=d) secundum dialecticam varietatem pro *erfðuð* ab *erfa*, quæ dialectus hodieque obtinet in Vestfjorðis Islandiæ. Si Arius, h. l. nominatus, est Arius Polyhistor, potuit auctor hujus tractatus, qui in vivis fuerit 1200 aut aliquanto post, exequias ejus memoria tenere. — ^b) intelliguntur regulæ orthographicæ usu receptæ, sive in scriptis islandicis, sive latinis, pro illorum temporum scribendi ratione; præsertim autem respici puto regulas orthographicas tractatus primi, cum quo sequentiâ de Titulis (abbreviaturis) fere verbo tenus concordant.

